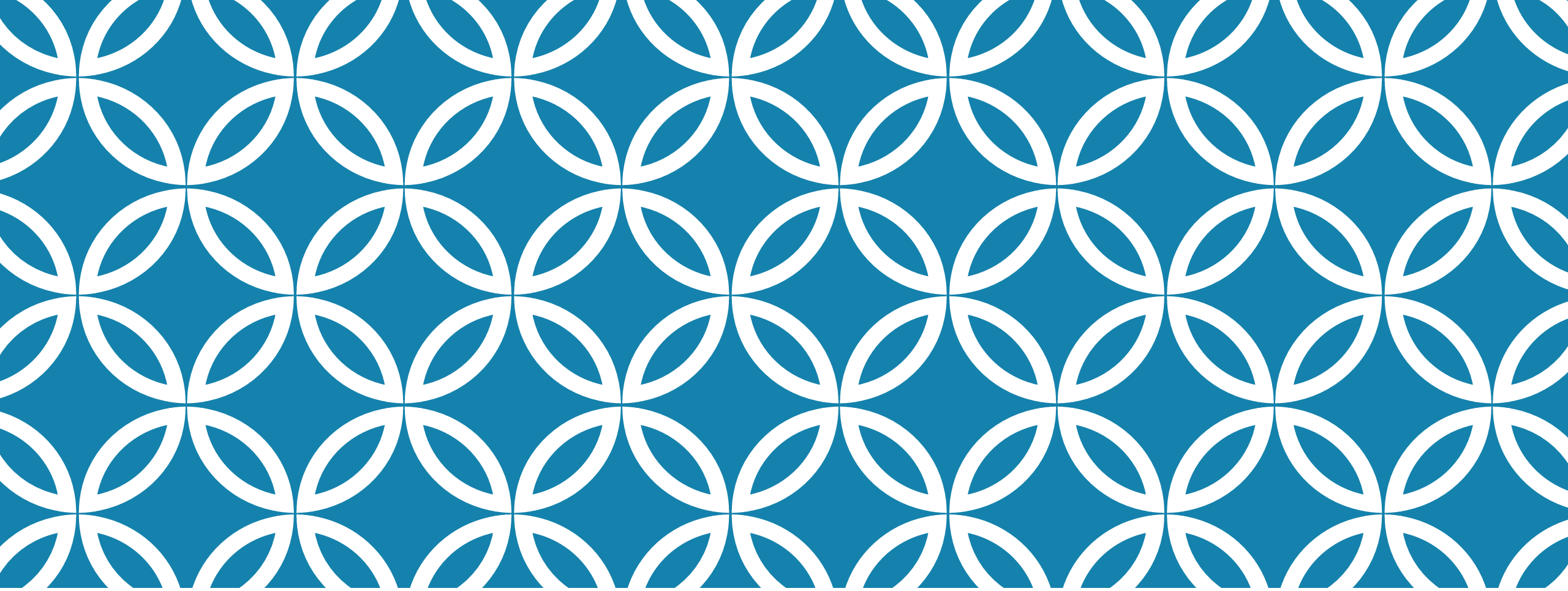

KIRSAL YERLEŞİM TEKNİĞİ

Doç.Dr. Havva Eylem POLAT

3. HAFTA

3. HAFTA

KONU

YERLEŞİM TEORİLERİ

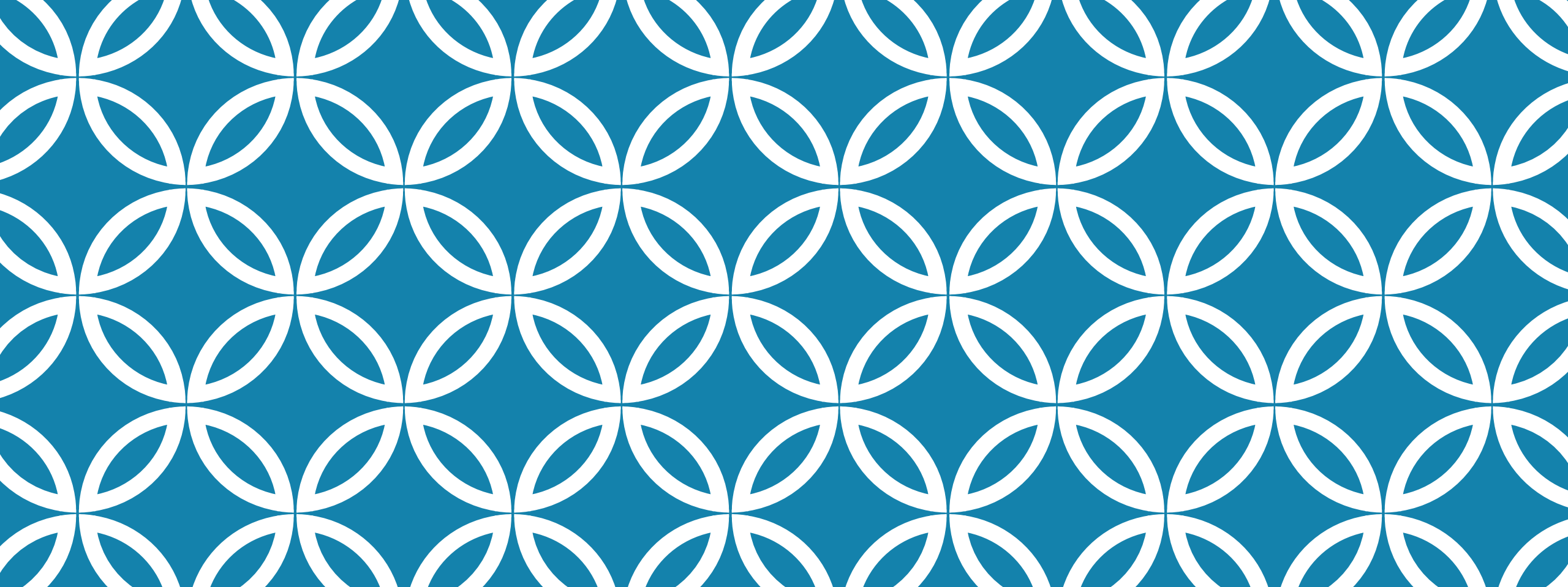

Yerleşim Teorisi, temel olarak iktisadi hayatın iki özelliği olan mesafe ve alan ile ilgilenmektedir. Mesafenin rolünü temsil eden taşıma maliyetleri, hem piyasa fiyatlarının hem de üretim birimlerinin yerleşimini etkilemektedir. Alan ise, belirli malların piyasalarının belirli coğrafi sınırlara bağlı olduğunu ifade etmektedir. Yerleşim Teorisi, kökenleri 19. yüzyılın başlarına kadar uzanan eski Alman Ekonomik Coğrafya geleneğine dayanmaktadır. Bu geleneğin en önemli temsilcisi Johann Henreich, von Thünen'dir. Ayrıca bu geleneğin diğer temsilcileri; Alfred Weber, Walter Christaller ve August Lösch'dur.

Christaller ve Lösch Yerleşim Teorisine farklı bir bakış getirmiş ve Christaller tarafından ilk olarak 1930 yıllarında tanımlanan "Merkezi Yerler Kuramı" daha sonra August Lösch tarafından geliştirilmiştir. Merkezi Yerler Kuramı taşıma maliyetleri, üretim girdileri ve arazi kullanımı gibi bazı noktalarda ortaya konulan varsayımlardan yola çıkarak coğrafi bir bölge içinde kentlerin nüfuslarını, işlevini ve kademelenmesini belirleyen ve mekânda kademeli bir kent sistemi tanımlayan bir kuramdır. Temel olarak şehirselleşimi analiz etmişlerdir.

Christaller göre Merkezî Yerler Teorisi, şehirseller ticari faaliyetlerin ve kuramların yerleşim teorisi olarak düşünölmüştür. Başka bir deyişle Christaller'in geliştirdiği teorinin ayırt edici özelliği, piyasaya yönelik fonksiyonlara odaklanmış olmasıdır. Dolayısıyla enerji kaynakları, hammaddeler, sanayi girdileri ve işgücünün yerleşimi ele alınmamıştır

Yerleşim Teorisinde Christaller'in yaklaşımına benzer bir yaklaşım Lösch tarafından geliştirilmiştir. Fakat Lösch'ün geliştirdiği teori Christaller'inkinden farklı olarak tek bir üretici ile başlayıp, en yüksek sıralı merkeze ulaşmak olmuştur. Lösch, Christaller teorisine eleştirel bir bakış açısı ile oluşturduğu kademelenme çalışmasını 1940 yılında yayınlamıştır. Christaller modelinin çok keskin sınırlara sahip olması, mikro ekonomik etkilerin modelde yer almaması, merkez etkisinde bulunan alanın tespitine yönelik ortaya konulan 3 K (alışveriş, ulaşım, yönetim) değerinin yetersiz olduğu gibi eleştiriler bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

KONU 1

Von Thünen

Temel olarak iktisadi hayatın iki özelliği olan mesafe ve alan ile ilgilenmektedir.

Mesafenin rolünü temsil eden taşıma maliyetleri, hem piyasa fiyatların hem de üretim birimlerinin yerleşimini etkilemektedir.

Alan ise, belirli malların piyasalarının belirli coğrafi sınırlara bağı olduğunu ifade etmektedir.

Yerleşim Teorisi, kökenleri 19. yüzyılın başlarına kadar uzanan eski Alman Ekonomik Coğrafya geleneğine dayanmaktadır.

Bu geleneğin en önemli temsilcisi *Johann Henreich von Thünen'dir.*

Genel olarak, Yerleşim Teorisinin tarihinin 1826'da Von Thünen'nin yazdığı The Isolated State adlı kitap ile başladığı kabul edilmektedir.

J.H. von Thünen mekânı, ekonomik olgu olarak analiz eden ilk yazar olmamasına rağmen, mekânsal ekonominin “babası” olarak kabul edilmesinin nedeni, bu olguyu bir coğrafya teorisi/ modeli yardımı ile analiz eden ilk kişi olmasıdır.

The Isolated State adlı kitabının ilk sayfasında von Thünen, hipotezini şöyle ortaya koymaktadır: Taşımaya elverişli herhangi bir nehrin veya kanalın olmadığı ve tek taşıma olanağının atların çektiği vagonların olduğu eşit verimliliğe sahip homojen bir ovanın merkezinde geniş bir kasaba bulunmaktadır.

Ova boyunca toprak tarıma uygundur ve aynı verimliliğe sahiptir. Daire şeklindeki bu tarımsal alanda toprak yapısı ve iklim şartları her yerde aynıdır. Bölgede ulaşım şebekesi karayolları olarak yine her yerde aynı nitelikte olup, maliyetini ve taşıma süresini bazı konumlar lehine etkilemektedir.

Thünen bu “homojen alan varsayımı” ile doğal faktörleri elimine ederek yer seçiminde sadece ekonomik faktörlerin etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Ovada tek bir kasaba olduğu için, kasaba kırsal kesimin tüm sanayi ürünlerini sağlayıp, karşılığında onu çevreleyen kırsal kesimden tarım mallarını alacaktır.

Böyle bir durumda von Thünen, çiftçilerin malları için belirleyeceği fiyatları, elde edecekleri toprak rantlarını ve bu rant ve fiyatlarla birlikte toprak kullanım modellerini belirleyen ilkeleri bulmayı amaçlamıştır.

Von Thünen'in modelinde, kasabayı çevreleyen tarımsal ardbölgede yetiştirilen tahıllar, hem rekolte hem de taşıma maliyetleri bakımından farklılaşmaktadır.

Bir tahılın nerede yetiştirileceği taşıma maliyetlerine ve taşıma süresine bağlıdır.

Taşıma maliyetleri, taşınan malın ağırlığı ve üretim merkezinin tüketim merkezine uzaklığı ile doğru orantılıdır.

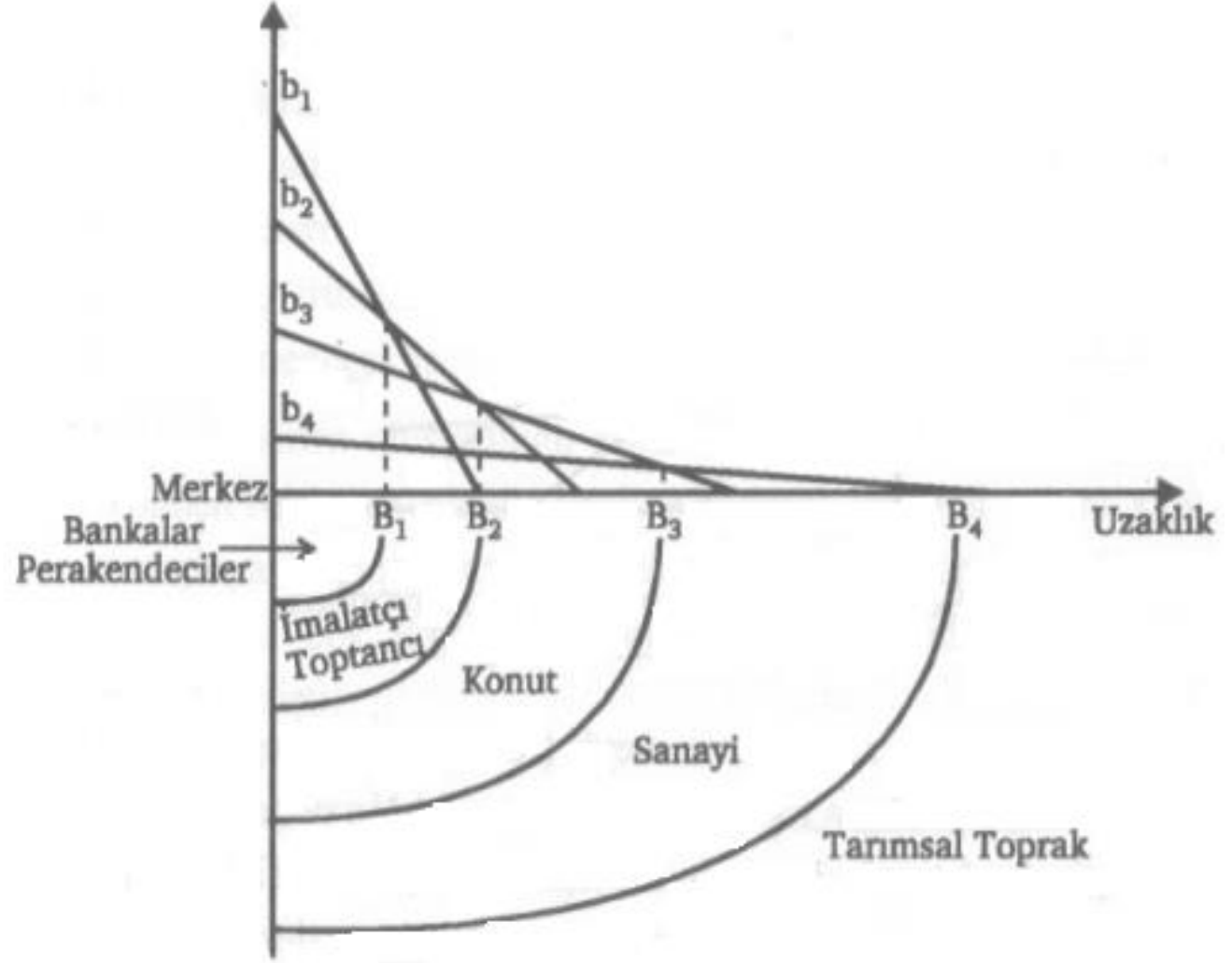
Taşıma süresi ise, bozulabilir ürünler için geçerli olup, üretim merkezinden tüketim merkezine taşıma süresinin belirli bir sınırı aşmaması gereğini ifade etmektedir.

Bu durumda tarımsal üretim modeli birbirinden farklı halkalar şeklinde olacaktır ve halkadan halkaya değişen ürün ile birlikte tüm çiftçilik sistemi de değişecektir.

Bu ekonomik faktörlerin etkisi sonucunda belirli bir ürün çeşidini tüketim merkezine yakın üretkenler, nispeten daha az taşıma maliyetlerine katlanacaklar ve tüketim merkezinde fiyatın sabit olmasının bir sonucu olarak belirli bir konum rantı elde edeceklerdir.

Tüketim merkezine en uzak halkada üretim yapanlar ise taşıma maliyetlerine daha fazla katlanacaklar, buna karşılık ödedikleri rant miktarı en düşük olacaktır. Dolayısıyla her bir faaliyet için toprak rantı, taşıma maliyetlerindeki tasarrufa eşit olmaktadır.

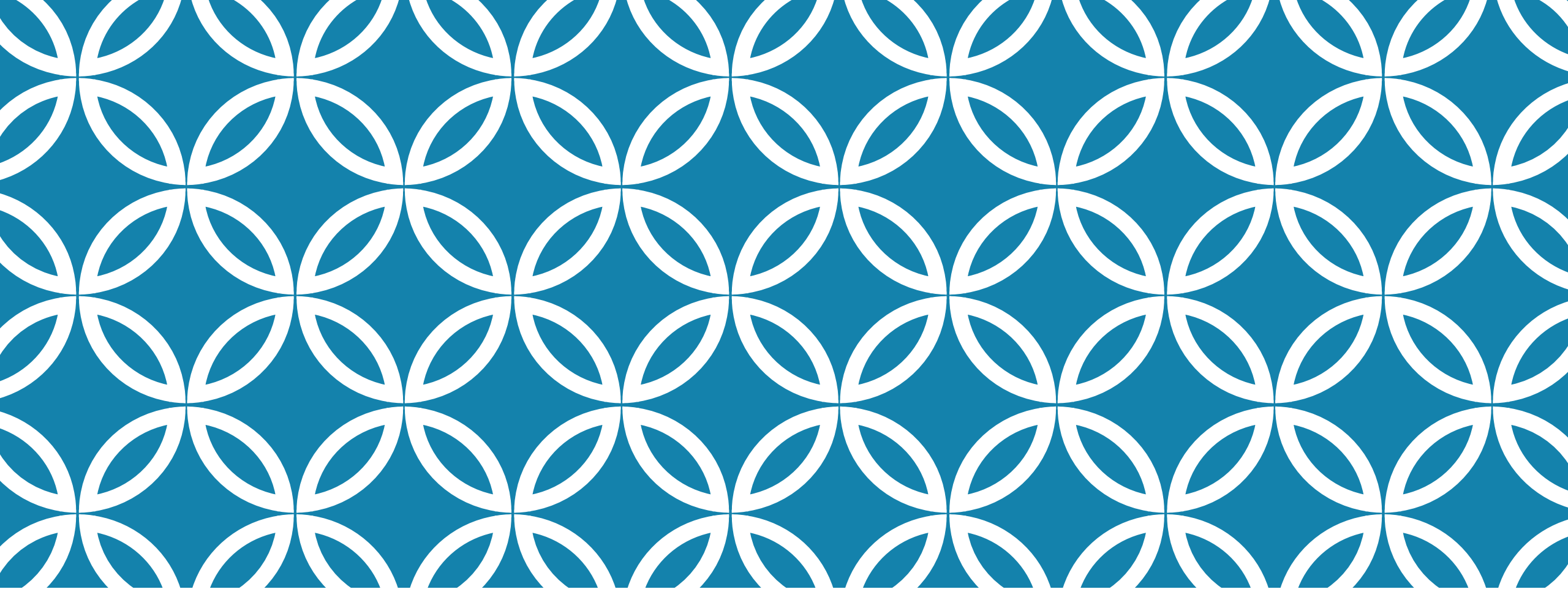
Modelde her bir ürün için teklif edilen bir rant eğrisi bulunmaktadır ve bu eğriler kasabadan uzaklığına bağlı olarak, çiftçilerin ne kadar ödemeye istekli olduğunu göstermektedir.

Von Thünen'nin geliştirdiği modeli göstermektedir. Őeklin st kısmı üç farklı mal için teklif edilen rant eğrilerini, alt kısmı ise tarımsal üretim halkalarını göstermektedir.

Von Thünen'in teorisinde analizin odak noktası, şehir ve piyasa merkezlerinin çevresindeki tarımsal ardbölgelerin gelişimidir. Bu dönemde tarım ve (şehir yerleşimli) tarımsal piyasaların davranışı hâlâ Alman ekonomisinin baskın özelliğidir, dolayısıyla bu yerleşim teorisi, toprak kullanımı, mal fiyatları ve tarımsal dönüşüm süreci arasındaki etkileşimleri anlamaya çalışmaktadır.

Bu teoriye mesafe taşıma maliyetleri, aslında her bir yerleşimde bu mekana özgü rant ödemeleri temelinde toprak arasında farklılaşma yapabilmek için dahil edilmiştir.

KONU 2

Walter Christaller

Mal ve hizmetlerin yüksek veya düşük sıralı olmasını ve eşik nüfusu dikkate alarak şehir merkezlerinin, en uygun yayılma alanını sağlayan altıgen biçiminde bir yerleşim alanının merkezinde kurulması gerektiğini ileri süren ve Walter Christaller tarafından 1933 yılında Güney Almanya'da yer alan yerleşmelere yönelik gözlemler sonucu kademelenme ile ilgili ilk teoriyi oluşturan kuramdır.

Christaller ve Lösch Yerleşim Teorisine farklı bir bakış getirmiş, temel olarak şehirsel yerleşimi analiz etmişlerdir.

Christaller (1966)'e göre Merkezî Yerler Teorisi, Von Thünen'in tarımsal üretim ve Weber'in sanayilerin yerleşimini ele alan teorilerinin yanında şehirsel ticari faaliyetlerin ve kuramların yerleşim teorisi olarak düşünülebilir.

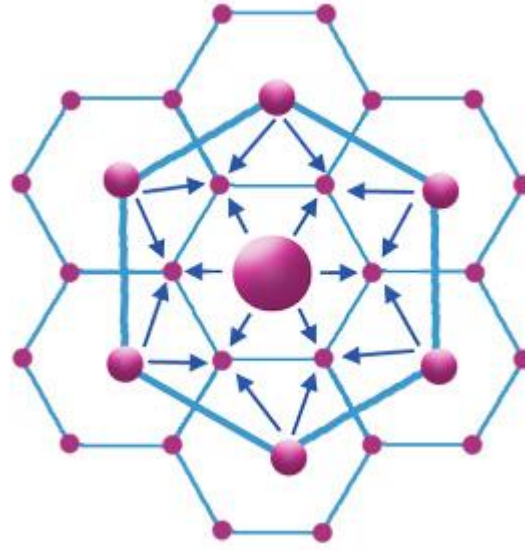
Başka bir deyişle Christaller'in geliştirdiği teorinin ayırt edici özelliği, piyasaya yönelik fonksiyonlara odaklanmış olmasıdır. Dolayısıyla enerji kaynakları hammaddeler, sanayi girdileri ve işgücünün yerleşimi ele alınmamıştır.

Christaller, sanayi yerleşimini hariç tutarak;

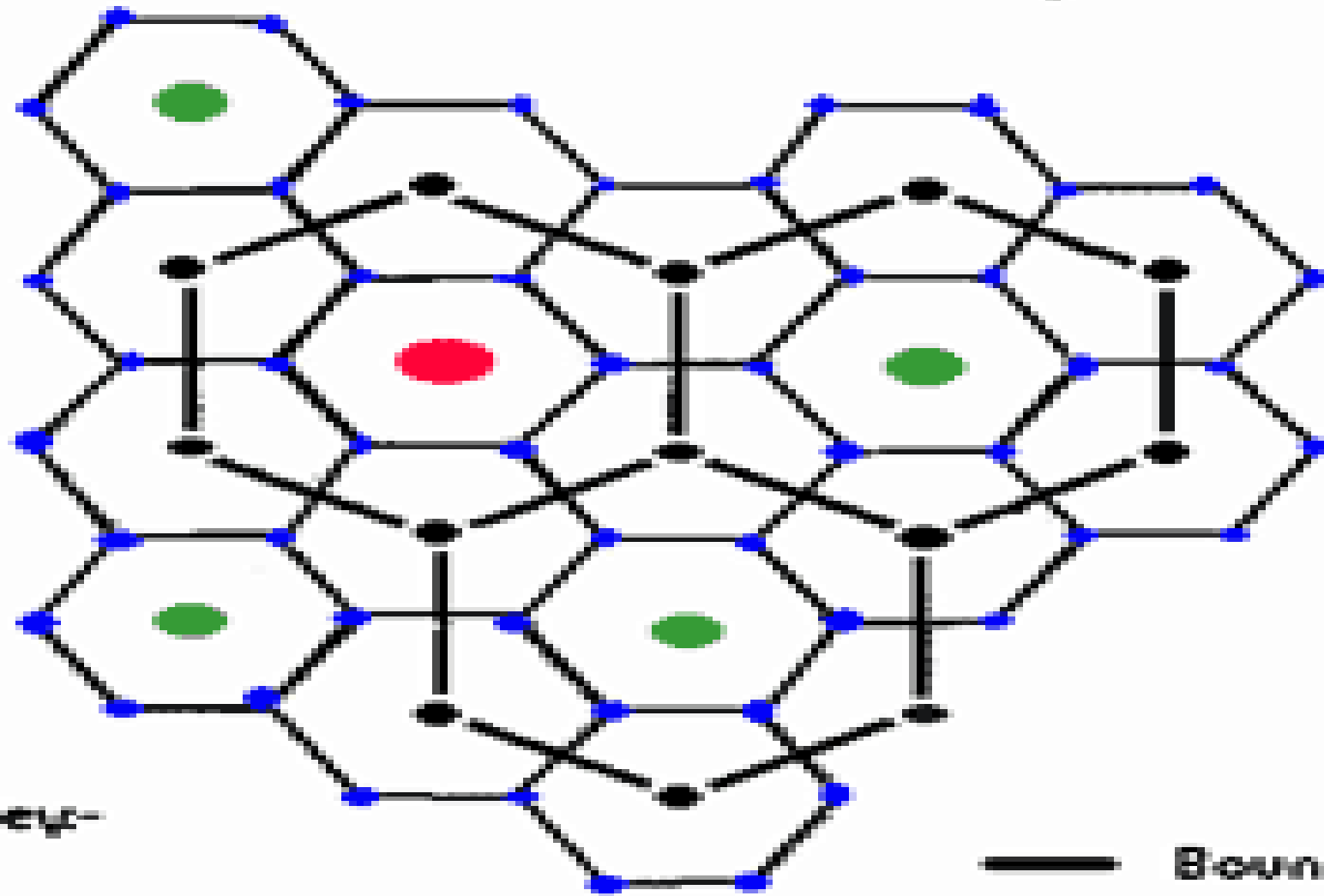
Merkezilik

Eşik ve yayılma sahası

kavramlarına dayanan altıgen piyasa alanlarından oluşan idealize bir sistem geliştirmiştir.

Central Place Theory

Key-

● Village

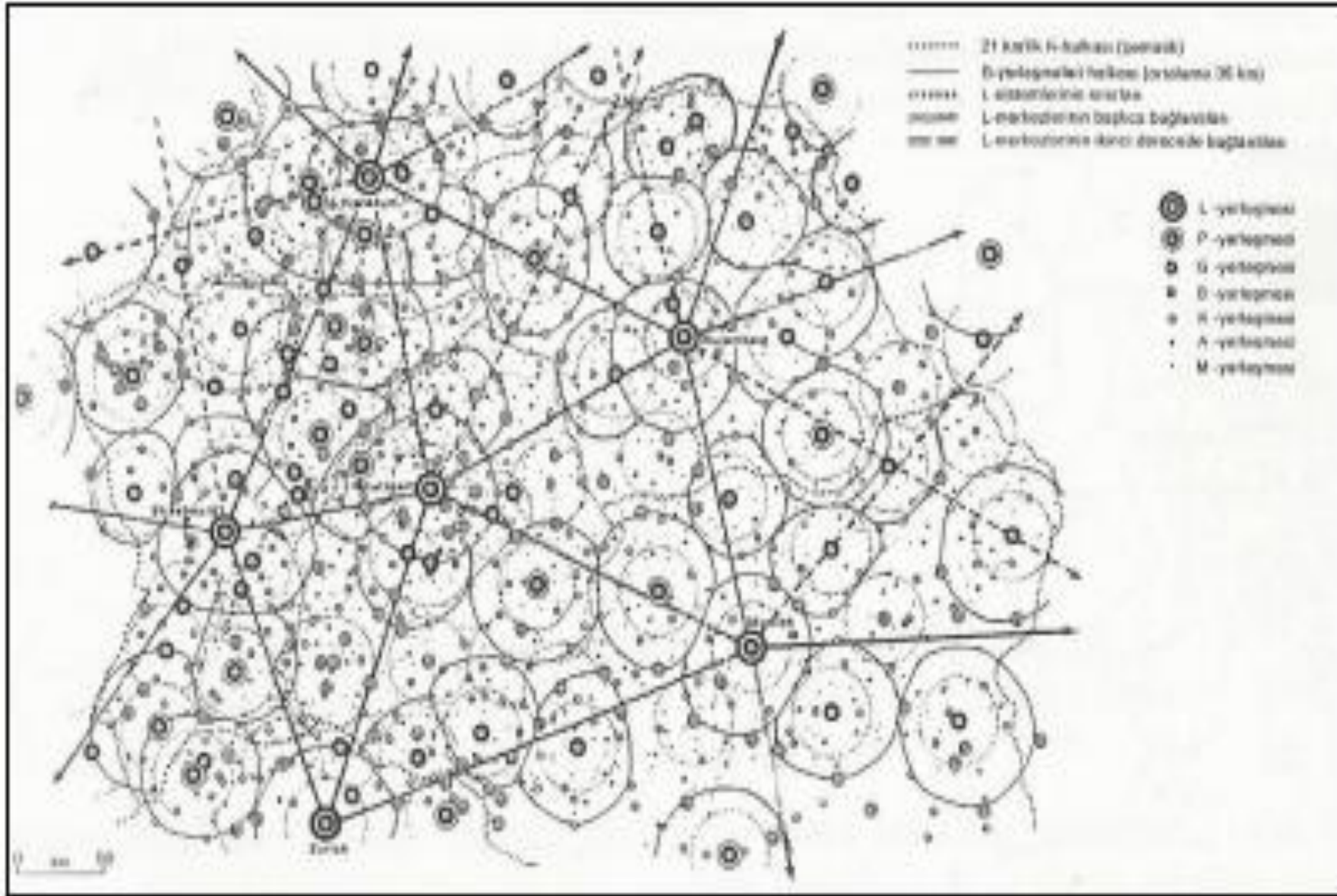
● City

● Conurbation

● Town

— Boundary

2825 yerleşmeyi inceleyen Christaller yerleşmelerin merkezinde yer alan fonksiyonları, merkez etkisinde kalan alanları ve yerleşmeler arası ilişkileri inceleyerek Güney Almanya'da 7 kademeli bir yapı olduğunu gözlemlemiştir.

Güney Almanya yerleşme merkezlerinin kademelenmesi

Christaller, kasabadan ülke merkezine kadar 7 kademe de oluşan bu yapıda aynı kademe merkezlerin etkisindeki nüfusların birbirine yakın, sahip oldukları fonksiyonların ise birbirlerine paralel oldukları gözlemiştir.

Yapılan bu gözlemler sonucu Christaller merkezi yerler teorisini oluşturmuştur.

Bu teorinin temeli, diğer alanlarda bulunmayan ürün ve hizmetlerin merkezlerde bulunması ve bu merkezlerden temin edilmesidir. Bu nedenle tüketiciler ihtiyaçları doğrultusunda merkeze giderler, bu durum merkezin yerleşmede bir etki alanı oluşturmasına sebep olmuştur.

Merkezler ise sahip oldukları farklı fonksiyonlar kapsamında kademelenmektedir.

st kademe merkezler, alt kademe merkezlerin sunduğu hizmetlerin tamamı ve bunun dışında da farklı hizmetler sunmaktadır, bu kapsamda alt kademe merkezler, st kademe merkezlerin etki alanında kalmaktadır (Hottel, 1983).

Merkezlerin etki alanlarını inceleyerek bahsetmektedir buna K KURALI denir.

Christaller 3 temel sunumundan

Alışveriş, ulaşım ve yönetim olarak belirlenen bu hizmet sunumlarına bağlı olarak merkezin etki alanı belirlenmektedir.

Bir merkez alışveriş kuralına göre kendi yer aldığı yerleşmenin hem alan hem de nüfus olarak 3 katına, ulaşımına göre 4 katına ve yönetim olarak 7 katına hizmet etmektedir.

Teoriye yönelik bu genel bakışın ardından merkezin ve etki alanının hangi kriterler sonucu belirlendiğinin tespiti önemlidir.

Merkezin seçimine yönelik Christaller herhangi bir tespitte bulunmamaktadır. Ancak diğer neo klasik kuramlardan çıkarımlar ile merkezin belirlenmesinde firmanın kendisi için en uygun yer seçiminin temel etken olduğu anlaşılmaktadır

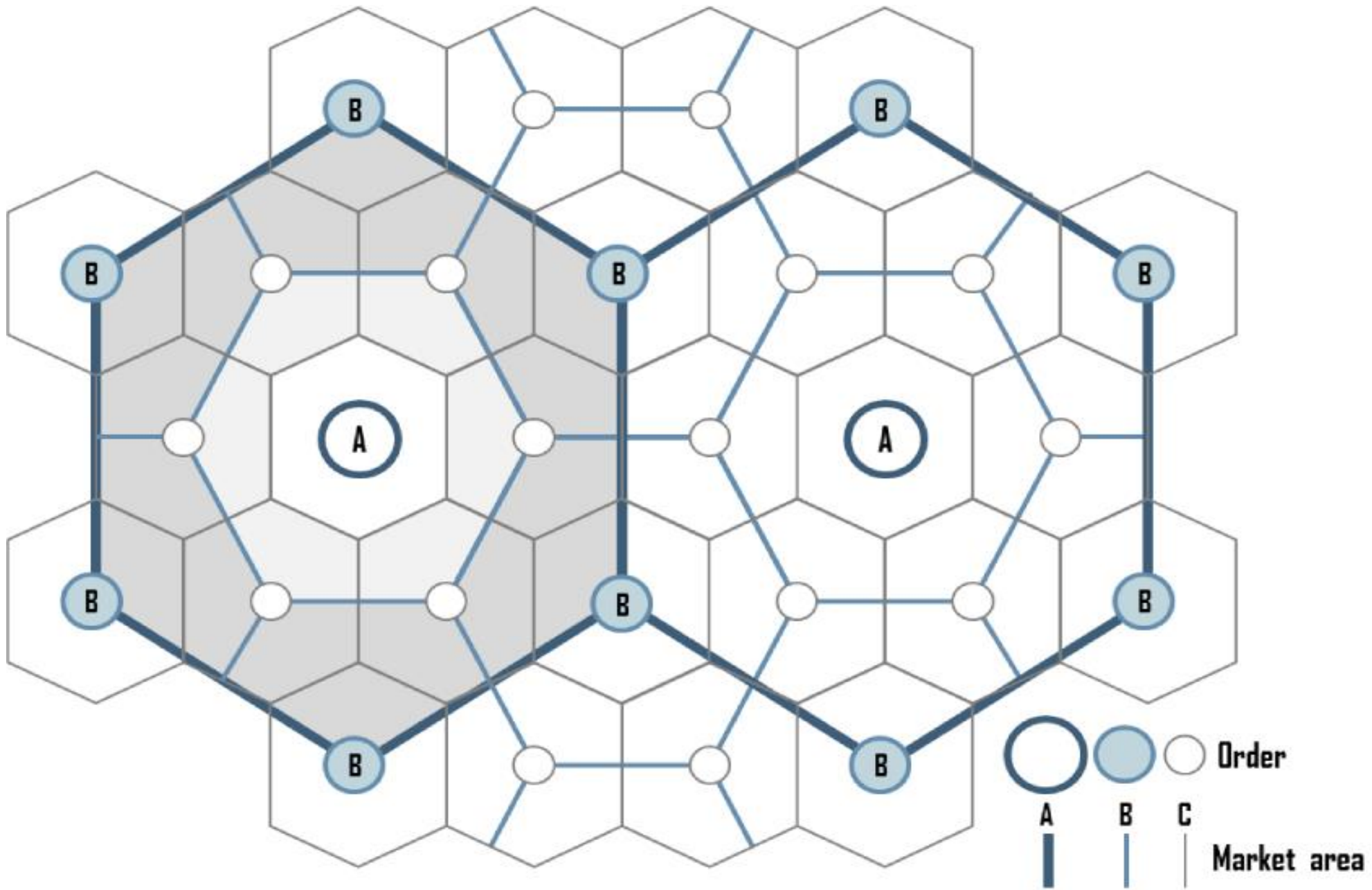
Merkezin etki alanının belirlenmesinde ise Christaller tüketici davranışlarının belirleyici olduğunu söylemiştir.

Tüketici ekonomik birey davranışı ile maliyeti gözetir, aynı kademe iki merkezden kendisine yakın olanı tercih eder ve bu şekilde merkezin etki alanı/ kent sınırı belirlenir. Etki alanının belirlenmesinde merkezde yer alan firmanın/ firmaların etkin olmaması bu teoriden önemli bir çıkarımdır.

Lösch, Chirstaller teorisine eleştirel bir bakış açısı ile oluşturduğu kademelenme çalışmasını 1940 yılında yayınlamıştır.

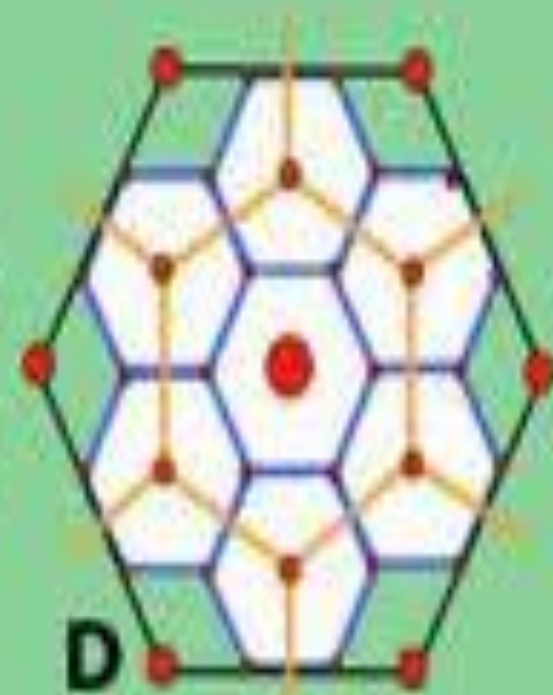
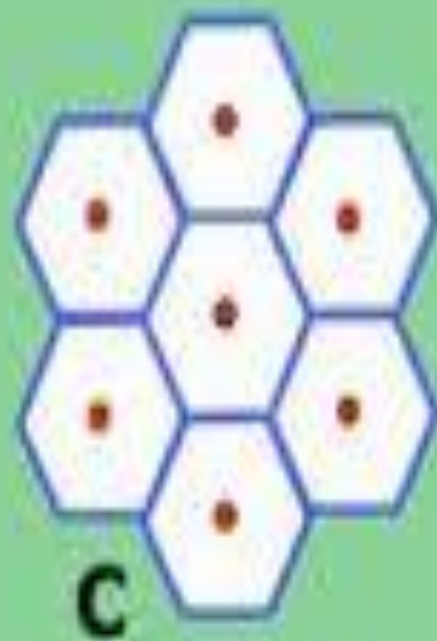
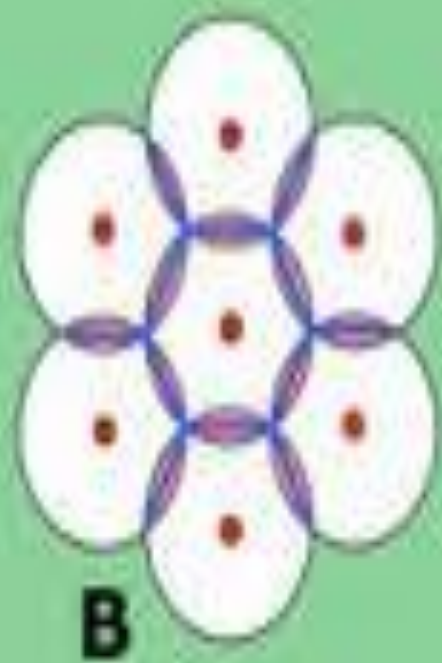
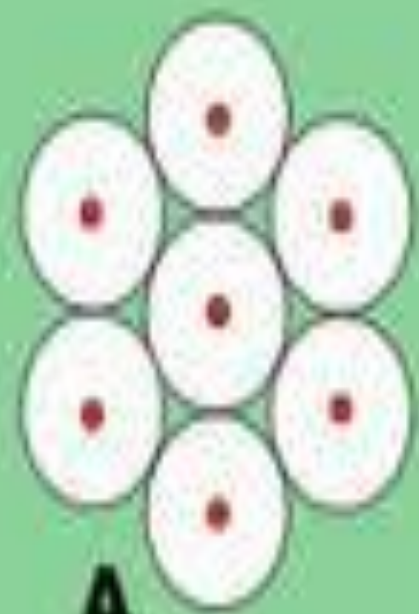
ELEŞTİRDİĞİ KONULAR:

- 1- Christaller modelinin çok keskin sınırlara sahip olması.
 - 2- Mikro ekonomik(firma) etkilerin modelde yer almaması.
 - 3- Merkez etkisinde bulunan alanın tespitine yönelik ortaya konulan 3K (alışveriş, ulaşım, yönetim)değerinin yetersiz olması.
- eleştiriler bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır

Lösch'e göre her hizmetin/ürünün farklı etki alanları vardır, bu nedenle 150 farklı K değeri belirlemiştir. Tüm yerleşmeleri etkisi altında bulunduran merkez (metropol) bu 150 farklı K değerinin tamamına sahipken en alt yerleşme tek bir K değerine sahiptir. Yerleşme merkezleri sahip oldukları K değerine göre kademelenmektedir.

Kademelenme kapsamında yerleşme organizasyonunu ortaya konulduğunda bir dairenin (merkezinde tüm hizmetleri içeren metropolün bulunduğu) 12 eşit parçaya bölünmesi gibi 30 derecelik alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu alanlardan 6 tanesi üst kademe merkez sayısı fazla olan zengin bölge iken diğer 6 tanesi alt kademe merkez sayısının fazla olduğu yoksul bölgedir.

Çok sayıda üretici dairesel bir piyasa alanı içinde benzer şekilde faaliyet gösterdiğinden, potansiyel piyasalardaki talebe hizmet vermek için rekabet artar ve bu bazı durumlarda dairelerin üst üste çakışmasına, bazen ise bazı alanlara satış yapılamamasına neden olur .Rekabetin daha fazla üreticiyi alana çekmesi zamanla, her bir üreticinin piyasa alanının daralmasına yol açar. Başlangıçtaki dairesel piyasa, en sonunda altıgen şekilli bir piyasaya dönüşür. Bu altıgen şeklindeki piyasaların merkezinde üreticiler yer alır.

LÖSCH, CHRISTALLER'DEN FARKLI OLARAK;

-Yerleşme organizasyonun belirlenmesinde kullanıcının temel alınması fikri yerine Lösch firma arzı ile tüketici taleplerinin birlikte mekânsal organizasyonu oluşturduklarını belirtmektedir.

-Olarak firma üzerinden de yerleşme/kent sınırını incelemiştir.

BENZER OLARAK;

-Aynı hizmeti sunan merkezlerden kendisine en yakını tercih eder ve bu şekilde kendisi için merkeze uygun uzaklıkta yer alır.

-Statik bir yapıya sahiptir.(Yerleşme organizasyonunda birey ve firma etkilerini açıklayan Lösch teorisi yeni bir merkezin oluşması konusuna değinmemiştir.)